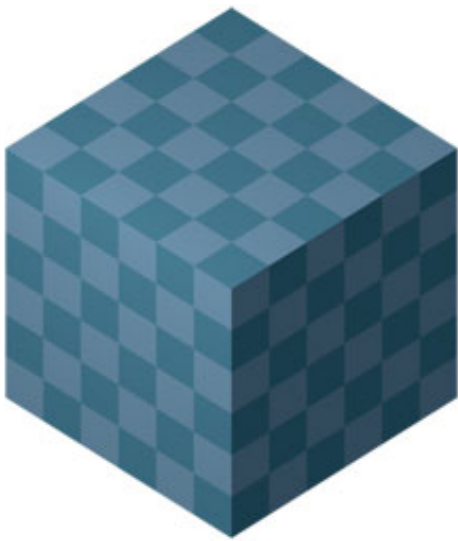

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ (΄Γ Μέρος) : Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΩΣ ΤΟΜΕΑΣ ΙΣΧΥΟΣ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑΣ (της Ιωάννας Μουτσοπούλου)

(Α) Ένα πράγμα που δεν ομολογείται στις διάφορες θεωρήσεις της οικονομικής κατάστασης, αλλά και σε θεωρίες για την οικονομία, είναι η φύση της λειτουργίας της οικονομίας (ορισμένου τουλάχιστον επιπέδου) ως ισχύος και εξουσίας. Η εξουσία δεν ταυτίζεται με τη διακυβέρνηση καθαυτή ούτε με τους φορείς της –αν και συνήθως είναι αυτό που συμβαίνει με τη συνδρομή και άλλων παραγόντων. Θα μπορούσαμε να αποδώσουμε στην εξουσία

την προσπάθεια, μέσω πράξεων ή παραλείψεων, για χειραγώγηση της συνείδησης των άλλων, πολλών ή λίγων, των γεγονότων και κάθε άλλου παράγοντα με σκοπό που δεν συνάδει προς το κοινό καλό, ακόμη και αν η μεμονωμένη πράξη δεν είναι καθαυτή ενάντια σε αυτό.

Το γεγονός της εξουσίας εκτυλίσσεται σε μήκος χρόνου και η διασύνδεση των πράξεων με το αποτέλεσμα δεν φαίνεται πάντοτε άμεσα, παρά μόνον όταν αφ' ενός μεν ολοκληρωθεί σε χρόνο ο σκοπός του πράττοντα και αφ' ετέρου υπό το φως περισσότερων παράλληλων παραγόντων που μπορούν να αποκαλύψουν το κίνητρο και το αναγκαίο συνδυαστικό αποτέλεσμα της μεμονωμένης πρακτικής. Σε αυτό εξάλλου αποσκοπεί η έλλειψη διαφάνειας: στην απόκρυψη των συντρεχόντων παραγόντων που θα μπορούσαν να αποκαλύψουν έγκαιρα τα κίνητρα και τα μελλοντικά γεγονότα. Η διάκριση της πράξης είναι εξ αυτού του λόγου πολύ δυσχερής και επίπονη και, με τα κοινά επιφανειακά κριτήρια, δεν γίνεται διακριτός ο ρόλος της στην ιστορία –παρά μόνον πολύ εκ των

υστέρων.

Η εξουσία είναι ένα φάντασμα –άσχετα από το πόσο ισχυρό μπορεί να είναι. Και όπως είπε ο Λάο Τσε «Γι' αυτό η ταπεινότητα είναι η ρίζα της μεγαλοσύνης, όπως το χαμηλό είναι θεμέλιο του υψηλού. Οι αφέντες θα ήσαν ειλικρινείς μονάχα αν ομολογούσαν την αναξιότητά τους»[1]. Η εξουσία όμως είναι επίμονη, όχι μόνον η προσωποποιημένη αλλά και η διάχυτη στον άνθρωπο.

Οι διάφορες έννοιες έχουν καταλήξει να παρουσιάζονται στην πολιτική σαν να πρόκειται να εφαρμοσθούν σε έναν κόσμο ισότητας, δικαιοσύνης και ευγένειας, όπου υπάρχει πλήρης διαφάνεια σκοπών, πράξεων και προοπτικών, όπως π.χ. παρουσιάζεται η ελεύθερη οικονομία και μάλιστα ως ατομικό και δημοκρατικό δικαίωμα. Αλλά και ο ίδιος ο ανταγωνισμός, που παρουσιάζεται σαν πανάκεια για τα οικονομικά προβλήματα, για να λειτουργήσει όπως υπόσχονται απαιτεί μία σχετική ισότητα δυνάμεων. Τέτοια όμως δεν υπάρχει, είναι μία φαντασίωση.

Η λειτουργία της οικονομίας, και ιδιαίτερα της ελεύθερης οικονομίας, δεν καθορίζεται άμεσα από τον μέσο άνθρωπο, ίσως ούτε από τον σχετικά εύπορο. **Δεν έχει δηλαδή αυτός την πρωτοβουλία, ωστόσο σε αυτόν έγκειται η ανταπόκριση στα ερεθίσματα που θέτουν άλλοι. Αυτή είναι η ευθύνη του.** Είναι προσβολή προς τον άνθρωπο να απαιτεί ένα τέλειο περιβάλλον, για να επιδείξει αρτιότητα, και αυτό γιατί διαθέτει πνεύμα, δεν είναι αντικείμενο. Αυτό δεν σημαίνει ότι αυτοί που θέτουν τα εμπόδια είναι ανεύθυνοι. Συνήθως θεωρούν ότι καλώς πράττουν, θεωρώντας ως άφεση των «αμαρτιών» τους την διαπιστωμένη συνειδησιακή στρεβλότητα των υπολοίπων ανθρώπων. Αλλά δύο στρεβλότητες –και μάλιστα όμοιες!- δεν ανταλλάσσουν συγχωροχάρτια! Πάντως η υπό διαχείριση δύναμη λογικά αυξάνει την ευθύνη αναλόγως.

Ταυτόχρονα, παράλληλα με τις εξαγγελίες περί ελευθερίας της οικονομίας ως συμβόλου της ελευθερίας, στο πεδίο της πράξης εμφανίζονται τα φαινόμενα διαφθοράς –αν και όχι στο πλήρες ανάπτυγμά τους- και παρουσιάζονται με έναν τρόπο που να φαίνονται αποκομμένα από τις θεωρητικές αυτές εξαγγελίες, που

έτσι επιχειρείται να διατηρήσουν την αληθοφάνειά τους παραγνωρίζοντας ηθελημένα τον υπάρχοντα στρεβλό ανθρωπολογικό παράγοντα που τις καθιστά εξαρχής πρακτικά αδύνατες. Όλα αυτά συμβαίνουν σε ένα φαύλο κύκλο εννοιών, αντιθέσεων, συγκρούσεων, αναγκών και παραλογισμού που δεν πρόκειται να τελειώσει μέχρις εξαντλήσεως είτε των ανθρώπων είτε του πλανήτη.

Τα οικονομικά μεγέθη είναι –είτε το θέλουμε είτε όχι- ισχύς και εξουσία και η ελευθερία δεν έχει καμμία αξία για την εξουσία, παρά μόνον δημαγωγική.

Εδώ πρέπει να ξεκαθαρίσουμε και τα εξής:

1.- Το ίδιο το οικονομικό μέγεθος δεν θα μπορούσε μεν από κοινή θεωρητική άποψη να αποτελεί εξουσία, αλλά αναπόφευκτα με δεδομένη την ανθρώπινη απληστία θα ήταν αδύνατον να αποφευχθεί η χρήση της δύναμης από τον έχοντα. Αυτό συμβαίνει γιατί η οικονομία δεν είναι ένας τομέας ξεκομμένος, άσχετος από την υλική, βιολογική και ψυχολογική πραγματικότητα, αλλά είναι η ίδια η καταστάλαξη αυτής της πραγματικότητας στο πεδίο των φαινομένων.

Η απληστία ή η τάση υπεροχής και ελέγχου είναι μία **εξωτερική επίδραση** στα υπολογιστικά οικονομικά μοντέλα σκέψης που πρέπει να ληφθεί εξαρχής υπόψη, κυρίως επειδή είναι και ένας κυρίαρχος παράγοντας που ρυθμίζει την ανθρώπινη ζωή και την οικονομία. Δεν μπορούμε αφελώς να απομονώσουμε τις εξωτερικές επιδράσεις, απλώς και μόνον επειδή δεν είναι με ακρίβεια μετρήσιμες. Πέραν τούτου, συχνά η παράλειψη αυτών των παραγόντων γίνεται σκόπιμα, για να δημιουργηθεί μία πλάνη στην κοινωνία. Η μη λήψη υπόψη αυτής της εξωτερικής επίδρασης οδηγεί αναπόφευκτα στην δημιουργία μίας κατάστασης ισχύος του δυνατού, που απλώς δεν ομολογείται.

Κάθαρη για τις πράξεις μας δεν αποτελεί η συλλήβδην απλή εξαγγελία αρχών, αλλά η λήψη υπόψη όλων των παραγόντων ώστε η εξαγγελία τους να μπορεί να γίνει κατά προσέγγιση πρακτική. Σε αυτό το σημείο της παράλειψης των εξωτερικών επιδράσεων, όπως

είναι τα ανθρωπολογικά χαρακτηριστικά, ταιριάζουν –αν και με διαφορετικά κίνητρα- τόσο οι σκόπιμες στρεβλώσεις της λειτουργίας και της φύσης των ιδεών όσο και οι επιπόλαιες ριζοσπαστικές παρουσιάσεις και εφαρμογές τους. Ειδικά η φύση της ελευθερίας είναι πολύ μακράν της αφελούς και ανόητης «ελευθερίας» αυτού του είδους.

2.- Από το άλλο μέρος θα έπρεπε να διευκρινίσουμε με κάθε ειλικρίνεια ότι η ίδια η προσπάθεια για επίτευξη μεγάλου οικονομικού μεγέθους είναι οντολογικά κάτι το περιττό **και η περιττότητα είναι πάντοτε επιβλαβής**, όχι μόνον για την φιλοσοφική ολοκλήρωση, αλλά και για το πεδίο της πράξης, επειδή η πράξη κυβερνάται και καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από το ψυχολογικό γίνεσθαι και όχι από την καθαρή λογική. Η λεγόμενη οικονομική «φούσκα» είναι αποτέλεσμα περιττότητας και όχι λογικής.

3.- Επίσης το αυτονόητο είναι ότι **απέναντι σε τέτοια μεγέθη ο άνθρωπος είτε ως άτομο είτε ως ομάδα δεν έχει καμμία δύναμη ανταγωνισμού**. Ο ανταγωνισμός που φαντάζονται οι άνθρωποι δεν υπάρχει πραγματικά, αφού όλες οι συνθήκες έχουν ορισθεί από ισχυρούς οικονομικούς παράγοντες, και μόνον σε ένα μικροκοινωνικό επίπεδο ανάξιο λόγου μπορεί να λειτουργήσει. Επίσης υπάρχει ανταγωνισμός στα υψηλά κλιμάκια κεφαλαίου, αλλά αυτό και πάλι δεν επηρεάζει πραγματικά τον μέσο πολίτη.

4.- Επίσης θα έπρεπε να σημειώσουμε εδώ ότι **η ίδια η «δημοκρατική» διαδικασία εκλογής των αντιπροσώπων του λαού για τη διακυβέρνηση απαιτεί μεταξύ άλλων σημαντικά χρηματικά ποσά για την προβολή των υποψηφίων**, πράγμα που αναδεικνύει την εξάρτηση της ίδιας της πολιτικής από το χρήμα και τους φορείς του.

Αυτή η εξάρτηση της πολιτικής από το χρήμα, μαζί με την νοητική ασάφεια των εξαγγελλλόμενων αρχών, τόσο στην εκλογή όσο και στη διακυβέρνηση είναι προφανής παγκόσμια και μας οδηγεί αναπόφευκτα στο συμπέρασμα ότι **η οικονομία είναι μία τέταρτη εξουσία, πλην των επισήμων τριών, η οποία διαπερνάει όλους**

τους τομείς της επιχειρηματικότητας και ζωής, είναι ανεπίσημη αλλά de facto ισχυρότερη και υπερκείμενη των άλλων –όχι επειδή το είπε ο Μαρξ ή όποιος άλλος στοχαστής, αλλά επειδή αποδεικνύεται στην πράξη ότι έτσι είναι. Για λόγους θεωρητικούς και μόνον θα πρέπει να αποσαφηνίσουμε εδώ ότι ο πλούτος μεν αποτελεί σήμερα παράγοντα εξουσίας, αλλά στο μέλλον ένας αντίστοιχος παράγοντας εξουσίας και δύναμης θα μπορούσε να είναι διαφορετικός και περισσότερο «άυλος». Εξάλλου και η ίδια η οικονομία χρησιμοποίησε τελευταία όλο και πιο άυλα οικονομικά εργαλεία.

Ωστόσο θεωρούμε ότι όλοι οι παράγοντες εξουσίας και δύναμης εμπίπτουν σε μία υπό «ευρεία έννοια οικονομία» που έχει ως χαρακτηριστικό της την έλλειψη επάρκειας για όλους –και η ίδια η εξουσία είναι πάντοτε για λίγους, ακόμη και όταν δεν στηρίζεται στο χρήμα. Θεωρούμε δηλαδή ότι υπάρχει ένας **νόμος οικονομίας** σχετικός με ο,τιδήποτε βρίσκεται σε στενότητα και σε αυτόν εμπίπτει και η ανθρώπινη επιθυμία, που πάντοτε στρέφεται σε αυτό που δεν κατέχει και δεν είναι αρκετό για όλους. Εξάλλου και η τάση υπεροχής αποσκοπεί ακριβώς σε αυτό: να κατέχει κάτι που δεν μπορούν να κατέχουν όλοι. Αυτό συνιστά τον κόσμο της ανάγκης είτε η ανάγκη είναι πραγματική είτε φαντασιακή.

(B) Αυτή όλη η κατάσταση της στρέβλωσης της οικονομίας και της μετατροπής της σε ισχύ και εξουσία δεν μπορεί παρά να επηρεάζει το οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό πεδίο.

1.-Η επιρροή της οικονομίας με το **δόγμα της «συνεχούς» ανάπτυξης** και επομένως της συνεχούς κατανάλωσης οδήγησε σε εξάντληση των φυσικών πόρων (και δεν μιλάμε για την κλιματική αλλαγή, το αίτιο της οποίας είναι αμφισβητούμενο από ορισμένους). Το αποτέλεσμα αυτής της εξάντλησης είναι φανερό και οδηγεί όχι μόνον σε σημαντική επιδείνωση το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων οπουδήποτε στον κόσμο λόγω της εξάντλησης των νερών, της βιοποικιλότητας, της υγιεινότητας της διαβίωσης, αλλά στρεβλώνει περαιτέρω και την οικονομία.

Αξίζει να αναφέρουμε σε αυτό το σημείο ένα απόσπασμα από ομιλία του Αρχιεπισκόπου του Καντέρμπουρου στις 7/3/2009, με προηγούμενη αναφορά του σε δύο συγγραφείς μεταξύ των οποίων του γνωστού οικολόγου-συγγραφέα Jonathon Porritt, σχετικά με το θέμα: «Χρειάζεται να υπάρχει μία ρωμαλέα αντίκρουση κάθε ιδέας ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι κατά κάποιο τρόπο ένα παράπλευρο ζήτημα ή ακόμη και πολυτέλεια μέσα σε μία περίοδο οικονομικής πίεσης• τα περιβαλλοντικά θέματα συνδέονται άρρηκτα με τα οικονομικά»[ii].

Η στρέβλωση αυτή της οικονομίας εμφανίζεται με απλό συλλογισμό:

α) Αν το δόγμα της συνεχούς ανάπτυξης συνεχιστεί, τότε, λαμβανομένου υπόψη ότι και άλλες χώρες αρχίζουν να λειτουργούν όμοια με τη Δύση, όπως η Κίνα, τότε η παραπάνω καταστροφή θα επιταχυνθεί ραγδαία. Αν όμως το δόγμα αλλάξει, τότε, για να διατηρηθεί ο πλούτος στα χέρια αυτών που τον κατέχουν, θα πρέπει να περιπέσουν σε κατάσταση ανέχειας οι υπόλοιποι με απρόβλεπτες συνέπειες.

β) Αν λάβουμε υπόψη ότι υπάρχει μία τάση για συνεχή επένδυση του κατεχομένου χρήματος –του οποίου η ποσότητα φυσικά δεν αντιστοιχεί στην πραγματική οικονομία, συνίσταται περισσότερο σε ιδεατά παιχνίδια με τις προσδοκίες για πλούτο- θα πρέπει να αναρωτηθεί κανείς σε τι πρόκειται να επενδυθούν πλέον αυτά τα χρήματα στην περίπτωση της εξάντλησης των φυσικών πόρων και των εισοδημάτων; **Απομένουν τα είδη βασικής ανάγκης και οι ίδιοι οι άνθρωποι, που ίσως έτσι να προετοιμάζονται για μία νέα δουλεία.**

2) Σε μία τέτοια κατάσταση είναι σίγουρο ότι θα απειληθούν πολεμικές συρράξεις –ίσως όχι μόνον περιφερειακές, μια και ήδη οι χώρες του βορρά ερίζουν για το ποια θα ελέγχει το πέρασμα της Αρκτικής μετά από το λειώσιμο των πάγων. Τόση είναι η ανοησία των κατά τα άλλα σοβαροφανών ανθρώπων που, αντί να τρομάζουν με αυτή την παγκόσμια αλλαγή περιβαλλοντικών ισορροπιών, θεωρούν ότι η αλλαγή θα συνεχιστεί τόσο ομαλά (όσο

η επιθυμία και η εξαιρετική τους άγνοια φαντασιώνεται) ώστε να έλθει η ημέρα που θα αποκομίσουν οφέλη. Αλλά η φύση δεν συμμορφώνεται με τις επιθυμίες και τις ειδεχθείς άγνοιες των ανθρώπων. Σε αυτό το σημείο μπορούμε να αναφέρουμε δύο εδάφια του μεγάλου αμερικανού στοχαστή Ραλφ Έμερσον[111]: «Οι κινητήριες δυνάμεις του ανθρώπου στηρίζονται στην υπόθεση για τη διαχρονικότητα της φύσης», πράγμα που φανερά ξεχάστηκε στα παιχνίδια της εξουσίας και της καλοπέρασης όλων ανεξαιρέτως. Επίσης «...(ο άνθρωπος) επενεργεί στον κόσμο μόνον με τη νόησή του. Ζει μέσα σ' αυτόν και κυριαρχεί πάνω σ' αυτόν με ελάχιστη φρόνηση... Και έτσι το μυαλό του αποκτηνώνεται και γίνεται ένας εγωιστής πρωτόγονος».

Αν ο Έμερσον έλεγε τότε αυτά, άραγε τι θα έλεγε σήμερα; Ο Πούτιν πρόσμενε ότι η κλιματική αλλαγή θα μεταβάλλει τις παγωμένες περιοχές της χώρας του σε καλλιεργήσιμες[12]. Εφέτος πήρε μία πρώτη γεύση για το τι σημαίνει καύσωνας. Και αν κάποτε πρόκειται π.χ. η Σιβηρία να γίνει οπωρώνας, αυτό δεν πρόκειται να γίνει όσο όλοι αυτοί οι πολιτικοί ζουν και ίσως τότε στη Σιβηρία να κατοικούν άλλοι λαοί. Ο Καναδάς κάνει περιπολίες με το πολεμικό του ναυτικό στην Αρκτική περιοχή προβάλλοντας δικαιώματα εκμετάλλευσης. Οι ΗΠΑ, η Δανία και η Νορβηγία είναι επίσης έτοιμες για διεκδίκηση. Η δε Γαλλία εμμέσως συνδέεται με όλη αυτό το εγχείρημα βοηθώντας τεχνικά τη Νορβηγία και τη Ρωσία για την άντληση αερίου από την Αρκτική.

Ο κόσμος τελικά μοιάζει με ένα απέραντο θηριοτροφείο, όπου δεν ακούγονται οι φωνές της λογικής και της κατανόησης. Και το πρόβλημα είναι ότι δεν υπάρχουν θηριοδασαστές, επομένως ο άνθρωπος πρέπει να αυτοδασασθεί. Όπως φαίνεται οι αλλαγές του κόσμου στη διάρκεια της ιστορίας δεν διδάσκουν για το ότι δεν υπάρχει αληθινή μονιμότητα αγαθών και εξουσίας.

Αντί όλης αυτής της επιπόλαιης αντίδρασης θα έπρεπε να συζητήσουν σοβαρά για το μέλλον του πλανήτη και να μειώσουν στο ελάχιστο **ή να εξαφανίσουν με αποδείξεις καλής θέλησης όλοι ανεξαιρέτως τις στρατηγικές ισχύος**, ώστε να υπάρξει μία

εξομάλυνση των οικονομικών διαφορών ανάμεσα στα κράτη. Αυτή η εξομάλυνση είναι απαραίτητη, γιατί αλλιώς δεν είναι δυνατόν να απαιτείται από τον επαίτη να παραμείνει επαίτης ώστε κάποιος άλλος να ζει άνετα. **Αυτό φυσικά σημαίνει τρόπον τινά διανομή του πλούτου, κάποιον σημαντικό μερισμό,** αλλά χωρίς αυτόν πλέον η σύγκρουση θα είναι ανηλεής. Και μπορεί οι οικονομικοί πόροι να υστερούν, όμως τα όπλα είναι επαρκέστατα για μια μεγάλη καταστροφή.

3) Φυσικά δεν είναι μόνον οι πολεμικές διακρατικές συρράξεις που απειλούν τον κόσμο, αλλά και οι συγκρούσεις στο εσωτερικό των κρατών. Δεν έχει σημασία πώς θα τις ονομάσει κανείς –ταξικές ή όχι- σημασία έχει ότι δεν γνωρίζει κανείς πώς θα εκραγεί υπό μεγάλη πίεση το απόθεμα του φόβου, της μειονεξίας, της καταπιεσμένης επιθυμίας, της ανάγκης, του φθόνου, της οργής. Μάλιστα θα πρέπει να θεωρείται σίγουρο ότι η μεγάλη συμπίεση δεν οδηγεί κατ' ανάγκην σε λογικές και πρόσφορες για την ανάγκη αντιδράσεις, αλλά συχνά οδηγεί σε εκτονώσεις καταστροφικές. Και κάθε είδους σύγκρουση που ξεφεύγει από τη λογική βλάπτει τον πολιτισμό –αυτόν που έχουμε με τη βοήθεια μεγάλων ιστορικών μορφών, τις οποίες έχουμε ξεχάσει θέλοντας να διατηρήσουμε την αυταπάτη ότι όλο αυτό το οικοδόμημα πολιτισμού είναι είτε δικό μας δημιούργημα είτε αυτονόητο –που δεν είναι!

4) Οι πολιτικοί, με τον τρόπο της οικονομικής ανάπτυξης ως «φούσκας» και με τους συνεχείς δανεισμούς δεν πρόκειται να οδηγήσουν τις χώρες τους σε κάποια αυτάρκεια. Αποκρύπτουν τα αίτια της πραγματικότητας από τις κοινωνίες, για να διατηρούν τις θέσεις τους. Μία διαφορετική οικονομική ανάπτυξη θα απαιτούσε σύμπραξη όλης της κοινωνίας. Δεν μιλάμε για ιδεολογικές προσκολλήσεις, αλλά για απλή προσαρμογή στην ανάγκη. Και όπως λέει ο Αρχιεπίσκοπος του Καντέρμπουρυ, αναφερόμενος στον έγκριτο καθηγητή νομικής και σύμβουλο πολλών κυβερνήσεων των ΗΠΑ Φίλιπ Μπόμπιτ «...όλο καιπερισσότερο μία κυβέρνηση στηρίζει τη νομιμότητά της στην ικανότητά της να ικανοποιεί τις απαιτήσεις των καταναλωτών και να μεγιστοποιεί

τις επιλογές τους –στην ικανότητά της να αναβάλλει ή να συγκαλύπτει το στοιχείο του ανεξέλεγκτου...»[v]. Να σημειώσουμε και πάλι εδώ ότι η αναφορά σε απόψεις δεν σημαίνει ότι αποδεχόμαστε το σύνολο των θέσεων αυτών που τις εκφράζουν, αλλά την αξία των περιορισμένων και συγκεκριμένων αυτών απόψεων.

5) Η όλη αυτή οικονομική κατάσταση θα οδηγήσει σε **εθνικισμούς**, γιατί οι λαοί θα προσπαθήσουν να επιρρίψουν σε άλλους λαούς την ευθύνη και να γίνουν κάπως αυτάρκεις. Η αυτάρκεια όμως –αν και δεν είναι αρνητική καθαυτή- ωστόσο όταν επιχειρείται σε συνθήκες οργής και φόβου οδηγεί σε εθνικισμούς. Ωστόσο δεν θα μπορούσε κανείς να αποκλείσει και το ενδεχόμενο σε μία μεγάλη κρίση οικονομική και περιβαλλοντική (που συνδέονται άρρηκτα) και στρατιωτική να έχουμε και απώλεια εθνοτικών χαρακτηριστικών λόγω πιθανών απρόβλεπτων και ριζικών αλλαγών στην κοινωνική συνοχή και στην ανάγκη μετακίνησης.

6) Οι **κοινωνίες** θα συμπιεστούν λόγω της ανεργίας, της έλλειψης πόρων και αγαθών, με αποτέλεσμα τα προβλήματα των ανθρώπινων σχέσεων να ενταθούν. Αυτό επίσης βλάπτει την κοινωνική συνοχή.

7) Σε τέτοιες συνθήκες βέβαια **η δημοκρατία** υπό την έννοια που την γνωρίζουμε (που δεν είναι βέβαια πραγματική δημοκρατία, αλλά ωστόσο καλύτερη από τον πολιτικό και κοινωνικό ολοκληρωτισμό) δεν θα μπορεί να υπάρξει. Ο κοινοβουλευτισμός απαιτεί και κάποια οικονομική ευστάθεια και ευμάρεια για να λειτουργήσει. Η μεγάλη ανισότητα δεν εγγυάται τον κοινοβουλευτισμό, αλλά εξ ορισμού ούτε τη δημοκρατία ως ποιότητα επιλογών ασχέτως από οργάνωση. Εκτός και αν υπάρξουν κατ' εξαίρεση εκπλήξεις.

8) Σε αυτό το τοπίο της σχέσης της εξουσίας με τον κόσμο (ανθρώπινο και μη) **τα σενάρια** μπορούν έχουν πολλές εκδοχές, αλλά συνοψιστικά θα μπορούσε να σκεφθεί κανείς ότι:

Η κρίση δεν μπορεί παρά να έχει πολυμορφία, επειδή το παγκόσμιο περιβάλλον είναι πολύπλοκο και οι συντρέχοντες παράγοντες πολύ σύνθετοι. Οι συγκρούσεις είναι αναπόφευκτες

και αυτοί που έχουν τη δύναμη θα σκεφθούν τρόπους να διαφύγουν της κρίσης με τις λιγότερες απώλειες.

Θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί το μοντέλο της άυλης εκτόνωσης που λέγεται **εθνικισμός** ή **θρησκευτικός φονταμενταλισμός**.

Επίσης όπως δημιούργησαν άυλα και πολύπλοκα οικονομικά εργαλεία για προσπορισμό κέρδους, έτσι θα σκεφθούν και **άυλες διεξόδους για την συμπιεσμένη συνείδηση** του ανθρώπου σε κρίση. Εξάλλου ένα παρόμοιο εγχείρημα ήταν και η δημιουργία του δυτικού μοντέλου ζωής. Όμως αυτό το μοντέλο τώρα θα δημιουργήσει πρόβλημα, επειδή ήταν εστιασμένο επάνω ακριβώς στην καταναλωτικότητα και κατοχή αγαθών που τώρα πλήττεται. **Μία πιθανή διέξοδος** θα ήταν η χρήση μιας ψευδούς ομαδικότητας, όπου θα γίνεται εκτόνωση και απόσβεση των υλικών επιθυμιών μέσω συγκερασμού τους με δήθεν αξίες –εκτός από τις παραπάνω. Όμως αυτές οι αξίες αναπόφευκτα θα είναι ανάξιες λόγου, ούτε καν δευτερεύουσες σε σχέση με τις αληθινές και θεμελιώδεις αξίες, όμως για τον αδρανή μαζικό άνθρωπο ίσως αποδειχθούν αρκετές. Μία τέτοια προσπάθεια ήδη έχει γίνει με τη καλλιέργεια της αίσθησης των εργαζομένων ότι ταυτίζονται με τις εταιρείες όπου εργάζονται. Αυτό είναι ένα κεντρικό σημείο του μάνατζμεντ στον τομέα διοίκησης και διασφάλισης ποιότητας (Total quality management).

Είναι ένα ψυχολογικό παιχνίδι που θα ενταθεί με τον καιρό και θα πάρει διάφορες μορφές, δεδομένου ότι τα μέρη της ανθρωπότητας βρίσκονται σε μεγαλύτερη επαφή μεταξύ τους σήμερα από ό,τι στο παρελθόν και η ομαδικότητα είναι αναδυόμενη. **Όμως η ομαδικότητα μπορεί να εξελιχθεί σε μείζονα καταστροφή της ανθρωπότητας**, αν οι ομάδες περισυλλέξουν μέσα τους όλο τον ατομισμό και την επιθετικότητα των μελών τους, που θα καταξιώνονται μέσα από την ομαδική δύναμη ενάντια σε άλλους (γιατί αυτή θα είναι η χρήση που θα της γίνει). Τότε γίνονται πολύ ισχυρές, αλλά δεν διαφέρουν σε τίποτε από τον ατομιστή άνθρωπο με την μικρότερη δύναμη. Αυτό χρειάζεται επείγουσα και ιδιαίτερη προσοχή, γιατί η ομαδικότητα είναι άλλη μία έννοια που απαιτεί διευκρίνιση σε βάθος, ώστε ο άνθρωπος να μη

συγκινείται με ανόητα και στρεβλωμένα πρότυπα. Ο εθνικισμός με την αρνητική έννοια υπήρξε ένα τέτοιο πρότυπο. Η οικογένεια σε κάποιο βαθμό μερικές φορές εκφράζει ένα παρόμοιο πρότυπο (οικογενειοκρατία, χωριστότητα, νεποτισμό) –παρά την άκρα αναγκαιότητά της.

Υπάρχουν βέβαια και καλές όψεις, αλλά αυτή τη στιγμή δεν γνωρίζουμε αν το μέτρο της κατανόησης του ανθρώπου γι' αυτές επαρκεί για να αντιμετωπίσει την κρίση. **Το βέβαιο είναι ότι θα απαιτηθεί επειγόντως επαναπροσδιορισμός σε βάθος των αξιών της ζωής, αλλιώς τη θέση τους θα πάρουν στρεβλές παρουσιάσεις τους.** Η ζωή όπως και η φύση δεν ανέχονται κενά.

Η ομαδικότητα έχει αρχικά άυλη φύση, είναι γεγονός της συνείδησης, όμως η φύση της δεν μπορεί να είναι οποιουδήποτε είδους φαντασίωση αξίας ή εναντίωση ούτε μπορεί να μεταβάλει μία περιορισμένη ομαδικότητα σε άρνηση της ολότητας, αλλιώς θα πρόκειται για ένα μετασχηματισμό της ατομικότητας σε σύνολο πολλών ατομικότητων που θα συμπεριφέρεται ατομιστικά. Η βασική σύλληψη είναι όμοια με του παρελθόντος, το ζήτημα είναι τι μορφές θα πάρει στις σημερινές συνθήκες.

Όμως όλες οι πρόσφορες για την κρίση λύσεις περνάνε αναγκαστικά από την ανθρώπινη συνείδηση και την εξέλιξή της και αυτά τὰ τελευταία είναι έννοιες που ο λεγόμενος «ρεαλισμός», με τον ανταγωνισμό και την κυριαρχία του, είναι αδύνατον να δεχθεί ως σοβαρές αν αναφέρονται σε έναν καλύτερο κόσμο, αλλά ωστόσο χρησιμοποιούν τη συνείδηση με αντίστροφη, κυνική κατεύθυνση. **Η γοητεία της παροδικής ισχύος είναι ένα φάντασμα που ελέγχει την ανθρώπινη σκέψη με την ελπίδα της μονιμότητας και το κύρος της ικανότητας για έλεγχο και καταστροφή.** Επίσης δημιουργεί τη φαντασίωση ανωτερότητας ότι η ισχύς είναι πέραν από τις ψυχολογικές περιπλοκές των «κοινών» ανθρώπων, γιατί θεωρεί ως ψυχολογία μόνον το συναίσθημα, ενώ ψυχολογικό φαινόμενο είναι και η απουσία συναισθήματος, η ύπαρξη επιθυμίας και όλα τα φαινόμενα της συνείδησης. Μάλιστα στην εξουσιαστικότητα αυτά εντείνονται τόσο, ώστε ο άνθρωπος αποκόπτεται από την υποκειμενικότητα του περιβάλλοντος και το

αντιμετωπίζει μόνον ως αντικείμενο, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να διαβλέψει τον αστάθμητο παράγοντα της υποκειμενικότητας των άλλων. Έτσι πέρασε ολόκληρες αυτοκρατορίες –αλλά η εξουσία δεν καταλαβαίνει. Δυστυχώς ούτε οι υπόλοιποι άνθρωποι θέλουν να καταλάβουν, αν και θα αναγκαστούν.

Η οικονομία τελικά είναι ο καθρέφτης των ανθρώπινων σχέσεων τόσο με τον εαυτό όσο και με τους άλλους ανθρώπους και με το μη ανθρώπινο περιβάλλον. Το βιβλικό «κατακυριεύσατε» τη γη ερμηνεύθηκε όχι ως μία προσφορά βελτίωσης στο πρωτόγονο περιβάλλον, αλλά ως μία αντικειμενικοποίησή του για ανηλεή χρήση. Το ίδιο συνέβη και με το χρήμα. Αυτά δεν είναι άσχετα μεταξύ τους, αλλά αποτελούν το ψυχολογικό και ερμηνευτικό υπόβαθρο των επιλογών μας

[i] Λάο Τσε, Ταό Τε Κινγκ, Το βιβλίο του Λόγου και της Φύσης, εκδ. Σμίλη, μεταφρ. Γ.Αλεξάκης, σελ.66.

[ii] Ρόουαν Γουίλιαμς, Αρχιεπίσκοπος του Καντέρμπουρυ, Ηθική, οικονομική θεωρία και παγκόσμια δικαιοσύνη, περιοδικό Σύναξη, τεύχος 114- Η οικονομία σε κρίση, σελ.35

[iii] Ράλφ Έμερσον, Η Φύση, εκδ. το Ποντίκι, μεταφρ. Ε.Παπαντωνίου, σελ.73 και 105.

[iv] <http://www.abc.net.au/science/news/stories/2007/1887303.htm> The winners and losers of climate change, Alister Doyle, Reuters, Monday, 2 April 2007.

[v] Ρόουαν Γουίλιαμς, Αρχιεπίσκοπος του Καντέρμπουρυ, Ηθική, οικονομική θεωρία και παγκόσμια δικαιοσύνη, περιοδικό Σύναξη, τεύχος 114- Η οικονομία σε κρίση, σελ. 28

Διαβάστε επίσης:

–ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ (‘Α μέρος) – ΚΡΑΤΟΣ ΟΛΩΝ Ή ΚΡΑΤΟΣ ΛΙΓΩΝ;

–ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ (‘Β μέρος) – ΚΡΑΤΟΣ ΛΙΓΩΝ Ή ΚΡΑΤΟΣ ΟΛΩΝ;

–ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ (‘Δ Μέρος) – Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ “ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ” ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

**–ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ (Έ Μέρους) – ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ
ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΗΣ “ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ” ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ**

**Ιωάννα Μουτσοπούλου, δικηγόρος
Μέλος της Γραμματείας της ΜΚΟ ΣΟΛΩΝ**

23 Αυγούστου 2010